

СУТТЄВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ЕКОНОМІКИ

А.О.Слезенко

*старший викладач кафедри іноземної мови фінансово-економічного факультету
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

У статті розглянуто різні підходи до місця та функцій спілкування у навчальному процесі та проаналізовано дослідження відомих науковців що до визначення поняття «спілкування».

Ключові слова: навчальний процес, професійне спілкування, функції спілкування.

У сучасній науці поняття «спілкування» досліджували багато відомих науковців таких, як А.А. Леонт'єв, М.С. Каган, В.А. Кан-Калік, Б.Д. Паригін, Б.Ф. Ломов, В.Н. Панферов, Е.Д.Шукуров.

Аналізуючи поняття спілкування А.А.Леонт'єв вважає, що спілкування – це процес встановлення та підтримки цілеспрямованого, прямого та опосередкованого цими або іншими засобами контакту між людьми, цим або іншим шляхом пов'язаним один з одним психологічно. Здійснення цього контакту дозволяє або змінити колективну діяльність за рахунок узгодження (неузгодження) «особистісних» діяльностей за цими або іншим параметрам або, навпаки, роз'єднати функції (соціально зорієнтоване спілкування), або здійснювати цілеспрямований вплив (якісна специфіка якого може визначатися як «зовні», суспільством, так «з середини», самою особистістю) на формування та зміну окремої особистості (або безпосередньо на її поведінку) у процесі колективної або «особистісної», але соціально опосередкованої, діяльності (особистісне зорієнтоване спілкування).

У цьому визначенні, з точки зору А.А.Леонт'єва, необхідно підкреслити наступні аспекти.

По-перше, важливо, щоб спілкування відбувалось завжди зсередини групи людей (окремим прикладом якої є «система» двох співрозмовників). Тут можливі різні характеристики, що об'єднують співучасників спілкування. Це можуть бути суспільні інтереси, мотиви, знання, настанови, цілі, суспільні засоби діяльності тощо.

Спілкування з психологічної точки зору зорієнтовано саме на те, щоб змінити у тому або в іншому напрямі ці характеристики, розповсюджуючи їх на всіх членів спільноти та, у певному сенсі, «уніфікуючи» їхню психіку або здійснюючи свідомий/несвідомий розподіл соціальних ролей між членами спільноти, що призводить до часткової психологічної диференціації, або змінити психологічне «об-

личчя» окремих членів спільноти для того, щоб досягнути іншої психологічної орієнтації у цілому. Наведене вище стосується міжособистісного спілкування. Цю характеристику А.А. Леонт'єв називає «орієнтацією» спілкування.

По-друге, дослідник вважає, що є група характеристик спілкування, яку можливо умовно назвати «психологічною динамікою».

По-третє, А.А. Леонт'єв звертає увагу на різницю між прямим та опосередкованим контактом, згадуючи про семіотичну спеціалізацію спілкування.

Науковець висловлює думку про те, що мова є засобом активної діяльності людини, однією з форм взаємодії суб'єкта та об'єкта діяльності, сполучною ланкою між суспільно-історичним досвідом та колективною діяльністю суспільства, з одного боку, а з іншого – психікою, свідомістю, особистісним досвідом окремої людини. У цій якості слово (або інша мовна одиниця) виступає, як знак. Коли мовна дія ще не була відокремлена від предметної, система мовних засобів виступає у подвійній функції. З одного боку, це була форма узагальнення дії, первина форма мислення разом із мисленням кінестетичним. З іншого боку, необхідність узагальнення сама по собі не призводить до необхідності переходу від предметної до чисто мовної дії, отже у мовній діяльності повинні бути додаткові переваги у порівнянні з предметною. Такою перевагою є комунікативна функція.

Мова є засобом комунікації між групами. А.А.Леонт'єв [3] має на увазі не просту «кількісну» зміну характеристик спілкування, а зміну якісну. Якщо міжособистісне спілкування детерміноване у значній мірі соціально-психологічно, міжгрупове спілкування в умовах виробництва є перш за все спілкуванням.

На думку науковця Б.Ф.Ломова спілкування [4], як і діяльність, свідомість, не є предметом виключно психологічного дослідження. Воно досліджується багатьма суспільними науками. Дуже цікавою є його думка сто-

совно взаємовідношень спілкування та діяльності. Б.Ф. Ломов зауважує на тому, що великого поширення отримала трактовка спілкування як діяльності. Воно розглядається як один із «видів діяльності», як «діяльність спілкування», «комунікативна діяльність» тощо. Але іноді спілкування визначають не як діяльність, а як «умову діяльності», оскільки спілкування є активним процесом, і якщо сприймати діяльність як активність взагалі, тоді можливо віднести спілкування до категорії діяльності.

Але, на думку Б.Ф.Ломова, концепція діяльності охоплює лише один бік соціального буття людини – співвідношення «суб'єкт–об'єкт».

Саме це співвідношення складає основу визначення діяльності у більшості психологічних досліджень. Схеми психологічного аналізу діяльності та використаний у ньому понятійний апарат розроблюються саме у тому напрямі, що дозволяє розкрити зв'язок «суб'єкт–об'єкт», «суб'єкт–предмет», дослідити специфіку цього зв'язку та його динаміку.

Людське буття є багаторівнева система ставлень людини до всесвіту, тому не треба обмежуватись тільки одним аспектом та розглядати людське життя як «потік змінних діяльностей», зрозумітих тільки в аспекті «суб'єкт–об'єктних відношень».

У зв'язку з цим, на думку Б.Ф.Ломова, необхідно звернути увагу на дуже важливу сторону людського буття: відношення «суб'єкт–суб'єкт». Категорія спілкування є дуже важливою стороною індивідуального буття людини як суспільної істоти. В аналізі цих взаємовідношень розкривається не просто дія одного або іншого суб'єкта або вплив одного суб'єкта на іншого, але процес їхньої взаємодії, у якому виявляється сприяння/протидія, згода/суперечність.

Спілкування виконує дуже багато функцій. Б.Ф. Ломов виокремлює три класи функцій: інформативно-комунікативна, регулятивно-комунікативна, афективно-комунікативна. В них специфічно виявляються внутрішні зв'язки комунікативної функції психіки з когнітивною та регулятивною. Перший клас охоплює усі ті процеси, що можуть бути визначені як передавання–отримування інформації. Науковець підкреслює стійкий зв'язок цих двох моментів інформаційної взаємодії між людьми: будь-яке передавання інформації припускає, що її хтось отримує.

У реальних процесах спілкування між людьми інформація не тільки передається та отримується, але й формується. Досліджуючи цю функцію спілкування, науковець Яноушек продемонстрував, що її реалізація включає

декілька рівнів. На першому рівні здійснюється порівняння відмінностей у початковій інформованості, яку мають індивіди, вступаючи у контакт. Другий пов'язаний із передаванням та отримуванням значень. У цьому випадку спілкування є інформуванням, навчанням, інструктажем. Третій рівень пов'язаний із прагненням індивідів зрозуміти погляди та настановлення один одного. Спілкування тут спрямовано на формування оцінок досягнутих результатів.

Другий клас функцій спілкування відноситься до регулювання поведінки. Психічне відображення забезпечує не тільки пізнання людиною навколишньої дійсності та самого себе, але й регуляцію його поведінки, в тому числі його поведінки. В умовах спілкування регулятивна функція психіки виявляється специфічно. Завдяки спілкуванню індивід отримує можливість регулювати не тільки власну поведінку, але й поведінку інших людей. Таким чином, у взаємному узгодженні дій здійснюється регулятивно-комунікативна функція спілкування. У процесі спілкування індивід може впливати на мотив, мету, прийняття рішень щодо виконання окремих дій та їх контроль, тобто – на усі «компоненти» діяльності свого партнера. У цьому процесі здійснюються також взаємна стимуляція та взаємна корекція поведінки. Цей вплив на особистість може бути дуже значним у цілому, а його ефект може зберігатися протягом тривалого часу.

З регулятивно-комунікативною функцією пов'язані такі явища, як імітація, навіювання, переконання. Особливості її визначаються характером функціональних зв'язків між людьми, які складаються у спільній діяльності та у міжособистісних відносинах.

Функції спілкування третього класу – афективно-комунікативні – відносяться до емоційної сфери людини. У процесі спілкування люди не тільки передають інформацію один одному, а й регулятивно впливають один на одного.

Спілкування – важлива детермінанта емоційних станів людини. Увесь спектр специфічних людських емоцій виникає та розвивається в умовах спілкування людей. Цими умовами визначається рівень емоційної напруги, в цих умовах здійснюється й емоційна розрядка. Потреба у спілкуванні дуже часто виникає саме з необхідністю змінити свій емоційний стан. У процесі спілкування людей можуть змінюватись як модальність, так й інтенсивність їхніх емоційних станів: відбувається або зближення, або поляризація, взаємне посилення або послаблення.

Вважаємо доцільним звернути увагу на думку Б.Д.Паригіна стосовно визначення по-

няття «спілкування»: спілкування є складний багатогранний процес взаємодії та взаємовпливу людей один на одного; воно може розглядатися не тільки як акт свідомого, раціонально оформленого мовного обміну інформацією, але й як безпосереднього емоційного контакту між людьми [5].

Ця людська взаємодія може бути дуже різною, як за змістом, так й за формою прояву. Вона може варіюватися від високих рівнів духовного взаємопроникнення та взаєморозуміння партнерів до самих незначних та фрагментарних контактів, при цьому останні можуть мати характер не чітко свідомих або зовсім несвідомих процесів.

На думку Б.Д.Паригіна спілкування, включаючи в себе міжособистісне співвідношення, разом із тим не вичерпується ним. Іншими словами, не існує психологічних відношень між людьми, які разом із цим не можна було б розглядати з економічної, політичної та правової точки зору, як у рівній мірі нема таких економічних, політичних або правових відношень, які б не виражали, не фіксували та й не регулювали певних відношень, що складаються у процесі спілкування між людьми.

Науковець вважає, що під структурою спілкування варто розуміти сукупність основних елементів, з яких складається цей процес. У якості логічних засад для моделювання структури спілкування у цілому може бути взята характеристика його відносно автономних елементів, які відрізняються один від одного набором їх специфічних якостей та виконуваних функцій. Отже, компонентами структури є: суб'єкти спілкування; засіби спілкування; потреби, мотивація та цілі спілкування; засоби взаємодії, взаємовпливу, відображення впливу у процесі спілкування; результати спілкування.

Кожний з компонентів може бути, у свою чергу, предметом структурного та функціонального аналізу. У науці було прийнято вирізняти феноменологію спілкування з точки зору визначення її внутрішньої структури як процесу, який об'єднує дві компоненти – комунікацію та інтеракцію. Часто указується на перцепцію як на рівнозначний пласт у структурній характеристиці спілкування поряд з комунікацією та інтеракцією.

На думку дослідника А.А.Брудного [1] усі людські почуття – любов, туга, радість – знаходять вираження у відношеннях між людьми, що здійснюються у спілкуванні. Комунікація – поняття дуже широке. Комунікація – це спрямований зв'язок, зв'язок що проявляється у передачі сигналів.

Науковець розділяє комунікацію на два основних типи: аксиальну та ретіальну. Аксиальна – поєднує тих, хто відправляє та

отримує точно адресовані повідомлення. Ретіальна отримала свою назву від латинського слова 'rete' – сітка. Яка кількість риби, що потрапила у сітку, залежить від того, куди сітка була закинута, та від розміру її осередків, так і кількість здобувачів ретіально спрямованого повідомлення залежить від того, чи знаходились вони у зоні передачі, та від їх уваги до змісту повідомлення.

У процесі спілкування людина зникає дивитися на себе очима іншої людини, тому процес комунікації має велику соціальну значущість. Суспільство прагне регулювати цей процес в залежності від його змісту та соціальної значущості, переривати, стимулювати, дозволяти, кажучи інакше давати санкцію на його існування. З розвитком суспільства визначились його функції: активаційна-функція, яка спонукає до дії у певному, свідомому напрямку; інтердиктивна-функція, яка забороняє, перше, що дитина запам'ятовує – це «можливо-нельзя»; дестабілізуюча – функція, яка допомагає людині усвідомити свою погану поведінку.

Узагальнюючи всі щойно розглянуті підходи, можна зробити висновок, що вищезгадані автори, розходячись у термінології, виділяють як провідні функції спілкування: сприйняття партнерами одного, передання та отримання інформації, взаємодію.

Таким чином, спираючись на прийняте у соціальній психології диференціювання перцептивного, інтерактивного та інформаційно-комунікативного аспектів спілкування, а також, розглядаючи спілкування як самостійний вид суб'єкт-суб'єктної діяльності – комунікативної, у структурі комунікативних умінь викладача економіки ми виділяємо три компоненти:

1) перцептивний – здатність адекватно сприймати і правильно розуміти партнерів по спілкуванню;

2) інтерактивний – уміння будувати відносини з будь-яким партнером, домагатися ефективної взаємодії на основі спільних інтересів;

3) лінгво-комунікативний – полягає в обміні інформацією між індивідами, що спілкуються.

Від розвитку означених компонентів залежить ефективність обміну викладача економіки необхідною інформацією з колегами та студентами (інформаційна функція), організація взаємодії в колективі (інтерактивна функція), міжособистісне сприйняття і взаєморозуміння партнерів (перцептивна функція). Саме для викладача економіки як організатора будь-якого напряму діяльності важливим є володіння вищезгаданими компонентами комунікативних умінь для високоефективного виконання професійних

обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Брудний А.А.* Понимание и общение / А.А.Брудний. – М: Знание, 1981. – 31 с.
2. *Леонтьев А.А.* Деятельность и общение / А.А.Леонтьев. – Вопросы философии. – 1979. – № 1. – С. 121-132.
3. *Леонтьев А.А.* Педагогическое общение / А.А.Леонтьев. – М.: Знание, 1974. – 33 с.
4. *Ломов Б.Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
5. *Парыгин Б.Д.* Основы социально-психологической теории / Б.Д.Парыгин. – М.: Мысль, 1971. – 351 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2010 р.